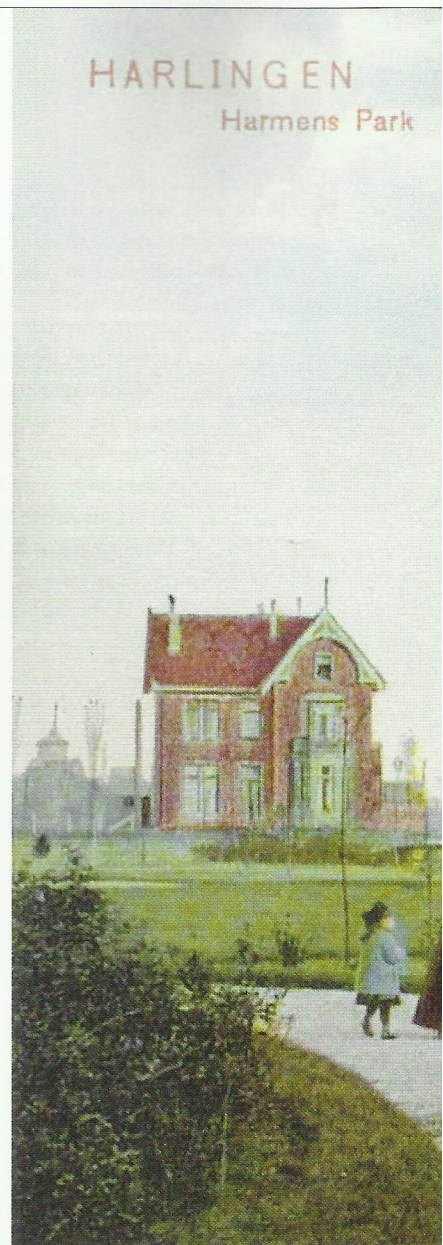

Een negentiende-eeuwse migratiegeschiedenis

Zoeken naar Alberdina B.

In de negentiende eeuw bleven gezinnen op het platteland dikwijls lang op dezelfde plaats wonen. Ze droegen hun beroep en eventuele eigendommen over aan de kinderen, die ze weer doorgaven aan volgende generaties. Maar soms brak er iemand uit en zocht het beduidend verder van huis. Zoals bij de familie Bolk uit Twente. Jacqueline Verkleij

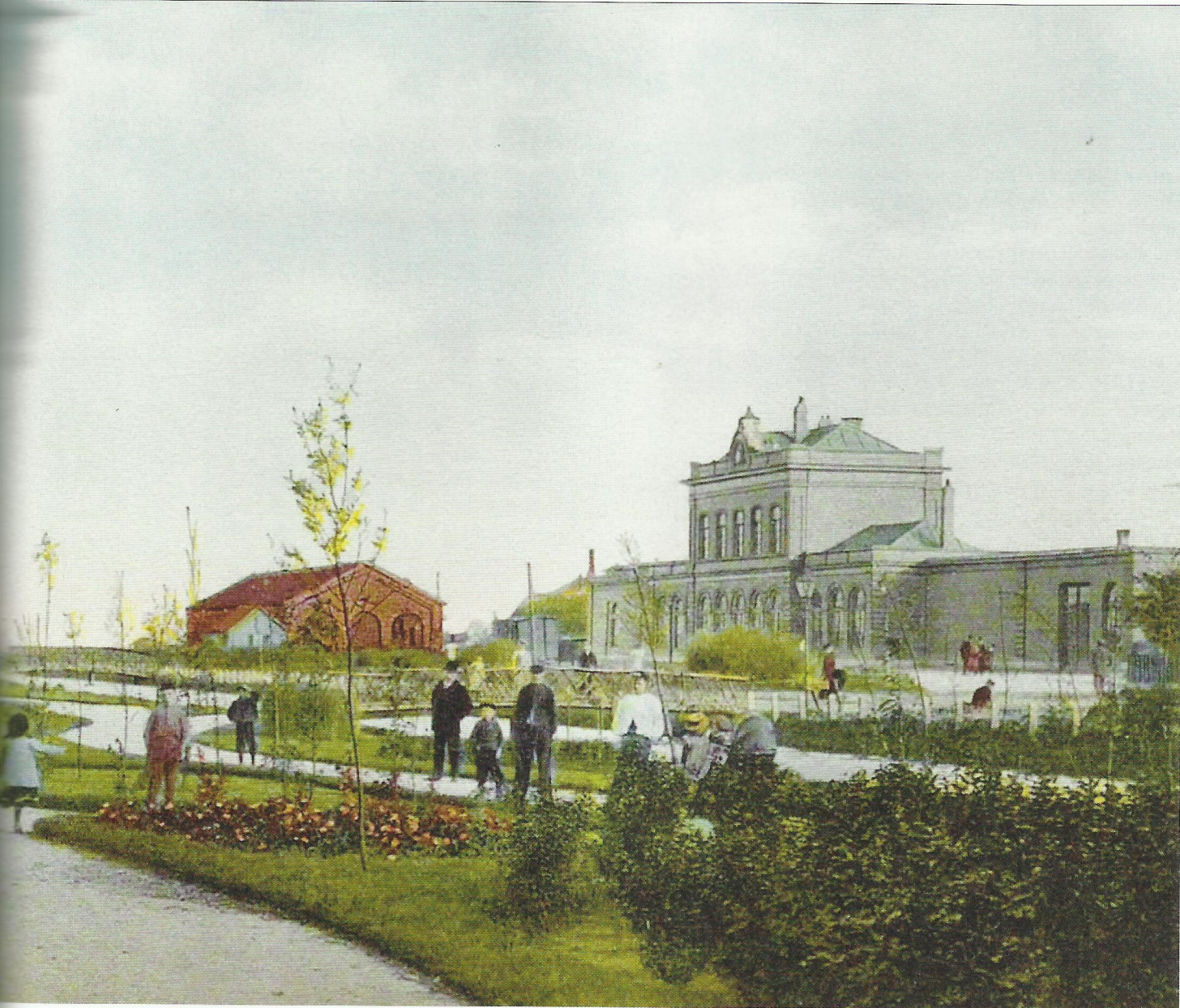

De boerenzoon Hendrik Bolk (1835-1919) groeide op in een typisch Twents (land)arbeidersgezin. Alle leden werkten afwisselend op het land of achter het weefgetouw. In de winter, als de landbouw grotendeels stillag, verdienden de boeren noodzakelijkerwijs iets bij door als wever in de linnenindustrie aan de slag te gaan. Vaak verwerkten ze het vlas dat ze zelf verbouwen. Hendrik had hier echter geen zin in. Hij besloot Twente voorgoed vaarwel te zeggen en trad in 1863 in dienst als conducteur op een van de eerste Nederlandse spoorwegverbindingen, die tussen Harlingen en Leeuwarden. In de jaren erna volgde hij als het ware de aanleg van het verdere spoorwegnet, want overal waar een nieuw tracé werd geopend dook Hendrik op. Zijn vier zoons werden dan ook ieder in een andere stad geboren: Johan in Bostel, Jacob in Lage Zwaluwe, Henri in Huizum, en Philip in

Beek. Laatstgenoemde leefde maar een half jaar. De op een na jongste zoon Henri ging bij de postrijen werken en schapte het tot directeur van een post- en telegraafkantoor voordat hij op 45-jarige leeftijd overleed.

Onderwijzers in de handwerken

De twee oudste zoons, Johan en Jacob, hadden het avontuurlijke bloed van hun vader geërfd en beiden besloten eind negentiende eeuw naar Johannesburg te verhuizen, in wat officieel de Zuid-Afrikaanse Republiek heette maar in de volksmond Transvaal werd genoemd. En deze twee zorgden ruim een eeuw later voor een uiterst ingewikkelde maar boeiende zoektocht. Johan Bolk werd in eerste instantie net als zijn vader ambtenaar bij de Staatsspoorwegen, maar al snel ging hij aan de slag als kandidaat-notaris in Vierlingsbeek. In 1894 trouwde hij met de in Amsterdam woonachtige

Station Harlingen, 1905. Coll. Spoorwegmuseum, Utrecht

Alida Willemina Cornelia Wegerif. Het stel verhuisde naar Nieuwer Amstel (het huidige Amstelveen), waar het jaar erop hun zoon Hendrik Gerrit werd geboren. Twee maanden eerder was Johan bijzonder gevormachtigd geweest op het huwelijk van zijn broer Jacob, die op dat moment al werkzaam was als spoorwegambtenaar in Johannesburg. Jacobs bruid, Hermina Jannetje Wegerif, was de oudere zus van Alida. Zij was 'onderwijzeres in de handwerken' en bleef dat ook na haar huwelijk, wat in die tijd vrij bijzonder was. Een maand na het huwelijk reisde zij haar man achterna naar Braamfontein in Johannesburg, waar zij in 1896 een tijdelijke aanstelling kreeg aangeboden als vervangster van ene mejuffrouw Oostenbroek. 'Aan mevrouw Bolk, Wegerif, Bus 751, Johannesburg. Onderwijzeres plotseling siek. Zyt gy bereid terstond voor drie maanden waarnemend op te treden?' staat te

lezen in een telegram dat zich in het Nationaal Archief van Zuid-Afrika bevindt. Hermina antwoordde: 'Gaarne bereid. Meld my morgen gouvernementsgebouw aan.' Even later diende Jacob een aanvraag in bij de chef van de spoorwegmaatschappij om overgeplaatst te worden naar Pretoria, omdat zijn echtgenote daar inmiddels aan de Staatsmeisjesschool was benoemd. Er kwam echter bericht terug 'dat ambtenaar Bolk op het oogenblik niet kan overgeplaatst worden'. Dat, noch het feit dat ze op het moment van haar aanstelling zwanger was, weerhield Hermina ervan de betrekking aan te nemen. Na de geboorte van hun tweede kind keerde het gezin in 1901 terug naar Nederland, waar nummer drie ter wereld kwam. Johan volgde het voorbeeld van zijn jongere broer en

vertrok in februari 1896 eveneens naar Transvaal, samen met zijn vrouw Alida en hun zoon Hendrik Gerrit, die toen net vijf maanden oud was. Hij kon er aan de slag bij notariskantoor Lubbers en Canisius in Johannesburg. Alida was bij aanvang van de reis zwanger; haar dochtertje Alberdina Margaritha kwam op 31 oktober 1896 ter wereld. Zij en haar broertje zouden echter zonder hun moeder op moeten groeien, want op 13 februari 1898 kwam Alida bij een noodlottig ongeval om het leven. Uit het verpleegregister van het Buitengasthuis in Amsterdam blijkt dat Alida ten tijde van haar overlijden weer terug was in Nederland. Zij werd daar drie dagen verpleegd voordat ze overleed.

Zonderlinge man

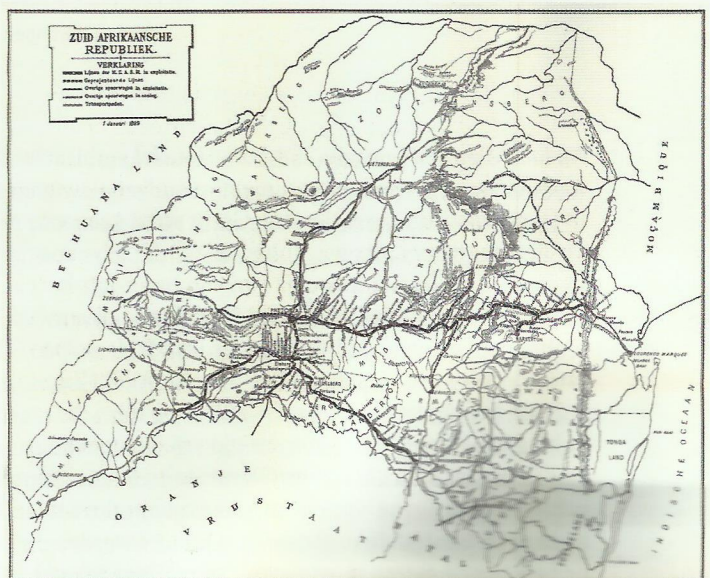
Een jaar eerder was er in Zuid-Afrika een missive uitgegaan om Johan op te sporen; zijn verblijfplaats leek onbekend bij de autoriteiten. 'Consul-Generaal Nederland Pretoria. Zendt in exploit aan zekere Bolk, met verzoek het aan deze persoon ter hand te doen stellen', staat er in de database van de Zuid-Afrikaanse archieven te lezen. Begin november 1897 kwam er informatie binnen over de werkgever van Johan; aan het eind van die maand schreef de secretaris van de Executeurs Kamer te Middelburg (Zuid-Afrika) aan de secretarie te Pretoria:

Een client van my, een eenigszins zonderling man, verzoekt mij u mede te deelen dat hy bekend is met de tegenwoordige verblyfplaats van den heer Johan Gerard Henri Barend Bolk, naar wien onlangs informatien ingewonnen werden in de Staatscourant, en dat hy bereid is die verblyfplaats mede te deelen, doch alleen wanneer hem vooraf bekend worde gemaakt wie de persoon is, die naar hem laat informeeren en wat de reden daarvan is.

Het blijft gissen waar de missive precies over ging. Het stuk zat niet tussen de beschikbare documenten die de Zuid-Afrikaanse onderzoekster Anne Lehmkühl voor mij in het archief in Pretoria heeft gefotografeerd. Was Alida wellicht al terug in Nederland en wilde zij echtscheiding aanvragen? Was er iets met de overige familieleden? En waar waren de kinderen? Op de datum van haar overlijden was Alida 'ambtshalve' bijgeschreven op de gezinskaart van haar ouders in Amsterdam, maar de kinderen werden niet vermeld. Het exploit heeft in ieder geval niet geleid tot Johans onmiddellijke terugkeer naar Nederland. Zeven maanden later, op 11 september 1898, solliciteerde hij naar een betrekking bij de Zuid-Afrikaanse staatsbibliotheek, nadat hij wegens overtolligheid door het notariskantoor waar hij werkte was ontslagen. Het is niet bekend of hij de baan gekregen heeft.

Was Alida wellicht al terug in Nederland en wilde zij echtscheiding aanvragen?

Maar toen verscheen drie jaar later, op 14 december 1901, een bericht in het *Algemeen Handelsblad*: op verzoek van zijn broer Jacob werd Johan Bolk opgeroepen te verschijnen voor de Arrondissementsrechtbank in Amsterdam. Jacob had namelijk een verzoekschrift ingediend om Johan de voogdij over zijn kinderen Hendrik Gerrit en Alberdina Margaritha te ontnemen. Over Johan werd gezegd dat hij 'laatstelijk wonende, althans verblijvende te Amsterdam aan de Zwanenburgerstraat 16a, thans zwervende en zonder bekende woonplaats [...] in het Koninkrijk der Nederlanden' was. Aan de Zwanenburgerstraat 16a te Amsterdam bevonden zich op dat moment de gebouwen van de 'Toevlucht voor Onbehuisden'. Nog geen drie maanden later meldde de krant dat Johan inderdaad uit de ouderlijke macht was gezet. Wederom werd vermeld dat hij zonder bekende verblijfplaats was. Dat is opmerkelijk, want drie dagen later meldde dezelfde krant dat Johan de maandag erop als

Transvaal in 1899. Uit: *In Memoriam N.Z.A.S.M.* (Amsterdam 1910)

Instituut Wegerif omstreeks
1890. Part. coll.

spreker zou optreden in een zaaltje te IJsselmonde, met als onderwerp 'De toestanden in Zuid-Afrika'. 'Deze heer, thans candidaat-notaris te Rotterdam, is, na een 7-jarig verblijf in Zuid-Afrika, sedert kort uit Johannesburg teruggekeerd', vervolgt het bericht. Johan zelf had zijn exacte adres al bekendgemaakt door middel van een advertentie in het *Rotterdamsch Nieuwsblad*, waarin hij aanbood 'loten en premie-leeningen' na te kijken. Voor zover bekend heeft hij geen pogingen gedaan zijn kinderen terug te zien. Ik was benieuwd wat er van hen was geworden.

Een lange weg

Ik begon bij Alberdina Margaritha, geboren in 1896 in Transvaal. Ik zag haar naam bijgeschreven op de gezinskaart van haar oom Jacob in Amsterdam. Dat leek me logisch, want hij was tenslotte degene die haar vader de voogdij had laten ontnemen. Maar waar was haar broertje? Waarom zou Jacob zich niet ook over zijn neefje ontfermen? Toen vond ik een vermelding van Alberdina bij een pleeggezin in Amsterdam, en later op verschillende adressen in Zandvoort, Rijswijk en Den Haag. Het lukte me niet om daar een logisch tijdspad in te ontdekken, en het leek me ook vreemd dat zo'n jong meisje zo heen en weer gereisd had. Opeens viel mijn oog op de geboortedatum: juli 1896. Had ik niet ergens anders oktober 1896 gezien? In eerste instantie weet ik dat aan de foutjes die nu eenmaal gemaakt werden bij de bevolkingsregisters, maar nu begon er iets te knagen. Er zouden toch geen twee Alberdina Margaritha Bolks zijn geweest, allebei geboren in 1896 en allebei in Zuid-Afrika? Maar jawel. De Alberdina op Jacobs

gezinskaart was zijn eigen dochttertje, dat hij net als zijn broer naar de moeder van hun beider echtgenotes had genoemd. Dat leerde me weer niet te snel dingen aan te nemen maar altijd alles grondig uit te zoeken. Johans dochter Alberdina was ondergebracht bij een gegoede Amsterdamse familie, met wie ze uiteindelijk naar Zwitserland verhuisde. Haar broer Hendrik werd ondergebracht bij zijn oom Gerrit Wegerif, de oprichter van Instituut Wegerif, een kostschool waar alleen plaats was voor kinderen van zeer welgestelde ouders. Hendrik doorliep deze school voordat hij zich inschreef bij de Cadettenschool in Alkmaar om een militaire carrière na te streven. Ook bij hem vloeide het reisbloed door de aderen: nadat hij wegens 'lichaamsgebreken' eervol ontslag had gekregen van het Nederlandse leger, reisde hij als KNIL-militair af naar Nederlands-Indië. Daar bleef hij echter niet lang. Terug in Nederland liet hij zich omscholen tot accountant, ging aan de slag als verzekeringswiskundige en trad uiteindelijk in dienst van het ministerie van Landbouw, eerst als accountant en daarna als hoofd van de afdeling Grote Industrieën van de Centrale Controledienst. Na de oorlog werd hij benoemd tot statistisch researchwerker bij het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, wat hij tot aan zijn dood zou blijven. Hendrik Gerrit had een lange weg afgelegd ten opzichte van de Twentse boeren- en weverssamenleving van zijn voorouders. ●

Jacqueline Verkleij is zelfstandig onderzoeker en maakt stamboomboeken in opdracht. Zie pastpresents.nl